

Kitap Eleřtirisi

Fritz NEUMARK, Boğaziçine Sığınanlar, (Çev.) Şefik Alp Bahadır, Kopernik, İstanbul 2017, ISBN: 9789752439139

Taner KARAKUZU¹
İlker LİMON²

Hatıratlar -bilhassa Türkiye’de yakın dönem siyasi tarih yazınında- en çok hassasiyet gerektiren kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Çünkü bu türden metinler son bir asırlık tarihe dair yapılacak çalışmalarda; arşiv, süreli yayınlar ve kitapların yanı sıra ikincil kaynak grubunu teşkil etmektedir. Özellikle bazı hatıralarda kullanılan yöntem, bilgilerin güvenilirlik derecesini arttırmakta ve siyasi tarih çalışmalarında değerli bir kanıt olmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Fritz Neumark’ın hatıratı incelenmeye değer bir eser olarak nitelendirilebilir.

Birinci Dünya Savaşı’nın (1914-1918) sona ermesinin ardından Almanya’da ırkçılık yükselmiş ve Nazi Partisi’nin lideri Adolf Hitler’in iktidara gelmesiyle birlikte yeni bir sürece geçilmiştir. Almanya’da bilim insanı ve sanatçı kimliğine sahip birçok kişi; sadece Yahudi olmaları, bir Yahudi ile evli veya sırf mevcut sisteme muhalif olmaları hasebiyle ülkeyi terk etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Eseri tenkit edilen Fritz Neumark’da (1900-1991) bahsi geçen bilim insanları arasında yer almaktadır. Neumark’ın, eşi -Hitler’in tabiriyle- ari ırka mensup, kendisi ise Yahudi bir iktisat profesörüdür. 1933 yılında Türkiye’de başlayan “Üniversite Reformu” çalışmaları esnasında Türkiye Cumhuriyeti’nin daveti üzerine -kendisi gibi- Almanya’yı terk etmek zorunda kalan bir grup bilim insanıyla birlikte Türkiye’ye gelmiştir. Sırasıyla İstanbul Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi’nde çalışmıştır. Neumark, hayatının takribî 18 senesini Türkiye’de geçirmiştir. Türkiye’de ekonomi öğretiminin gelişiminde ve Gelir Vergisi Kanunu gibi bir takım iktisadi ve finansal düzenlemelerin hayata geçirilmesinde mühim vazifeler oynamıştır.

Neumark, Türkiye’de bulunduğu süre boyunca yaşadıklarını “Boğaziçine Sığınanlar” başlıklı hatırat kitabında toplamıştır. Kitabın bilhassa iki açıdan kıymetli olduğunun altını çizmekte fayda vardır. Eser, Almanya’yı terk etmek zorunda kalan göçmenlerin yaşadıkları güçlükleri ve bu güçlükler nedeniyle hissettikleri duyguları, bizzat bunlara maruz kalmış bir bilim insanının nesnel anlatımıyla okuyucuya sunması sebebiyle oldukça kıymetlidir. Ancak kitabın ikinci ve belki de Türk okuyucusu açısından daha çok kıymetli olan tarafı, Türkiye’nin 1930’lar ve 40’lar dönemini nesnel bir dille aktarmasıdır. Çünkü cumhuriyetin ilk yıllarında, Türkiye’de yaşayan bir yabancının gözlem ve anılarını anlatan eser sayısı oldukça azdır. Bu durum Neumark’ın bilim insanı olması ile birlikte değerlendirildiğinde gözlemlerinin özellikle o dönemde Türkiye Cumhuriyeti’nin eğitim ve yükseköğretim politikalarının daha iyi anlaşılabilmesi bakımından oldukça önemli olduğu görülmektedir.

Tenkiti yapılan eser ön ve son söz dışında toplam 18 bölümden oluşmaktadır. “Olaylar Nasıl Gelişti” (s.13-20), “İş Anlaşmaları”(s.21-24) ve “Göçün Neden ve Boyutları” (s.25-30) başlıkları kitabın ilk üç bölümünü oluşturmaktadır. Genel hatlarıyla bu üç bölüm Neumark’la birlikte diğer bilim insanlarını Almanya’dan göçe zorlayan şartların, nasıl olgunlaştığını ve göçün boyutlarını ortaya koymaktadır. Ardından

¹ Öğr. Gör. Trakya Üniversitesi Uzunköprü Meslek Yüksekokulu, E-mektup: tanerkarakuzu@trakya.edu.tr

² Öğr. Gör. Trakya Üniversitesi Uzunköprü Meslek Yüksekokulu, E-mektup: ilkerlimon @trakya.edu.tr

Almanya'dan Türkiye'ye göçen bilim insanlarının imzaladıkları iş anlaşmalarının teferruatına yer verilmiştir.

“Terk Ettiğimiz Ülke” (s.31-58) başlığı altında kaleme alınan dördüncü bölüm diğer kısımlara oranla daha fazla sayfa sayısına sahiptir. Neumark, Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı sonrasında içine düştüğü sarsıcı durumu özellikle kendi hayatını etkileyen boyutlarıyla ele almaktadır. Bu bölüm Almanya'nın iki dünya savaşı arasında kalan süreçte nasıl bir siyasi yapıya dönüştüğünü göstermektedir. Bu dönem, kişisel tecrübeler ve örnekler ile Hitler'in uygulamış olduğu ari ırk politikasının bilim insanlarına yansımaları açısından değerlendirilmiştir.

Eserin beşinci bölümü, “Geldiğimiz Ülke: İlk İzlenimler” (s.59-72) başlığıyla oluşturulmuştur. Eserin müellifi, Türkiye hakkındaki ilk gözlemlerini bu bölümde aktarmaktadır. Neumark'ın bu gözlemleri umumiyetle Almanya ve Türkiye'nin toplumsal, kültürel ve siyasi yapısının karşılaştırılması şeklinde ortaya konulmaktadır. Yazar bu bölümde Mustafa Kemal Atatürk'ü övmekte ve diğer liderler ile kıyaslamaktadır.

“...Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk'ün olağanüstü becerikli ve başarılı bir politikacı olması, onun daha önce seçkin bir general olduğu da düşünülmürse, bir Alman için özellikle hayret vericidir. Çünkü bizde olduğu gibi birçok Avrupa ve Güney Amerika ülkesinde ve hattâ Eisenhower örneğinde Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu gibi, başarılı generallerin (Mac-Mahon veya Hindenburg gibi yenilgiye uğramış olanlardan söz etmeye gerek yok) kendilerini akıllı ve geniş görüşlü politikacılar olarak kanıtlamaları, pek fazla memnuniyet verici olmayan kuralın istisna durumlarıdır. Atatürk en baştan beri, ülkesinin kendi ideallerine göre yeni bir yapıya kavuşmasının yalnızca radikal reformlarla olabileceği kanısındaydı. Atatürk, örneğin bu bağlamda, biz Türkiye'ye gelmeden kısa bir süre önce, o zamana değin değerli olan Arap harflerinin yerini Latin harflerinin alması için kişisel uğraş vermiş; köy ve şehirlerde halka yeni harflerle yazmanın ne denli kolay olduğunu anlatmaya çalışmıştı. Atatürk aynı zamanda bir dilbilgisi ustasıydı da...”(s.61)

Yukarıda belirtilen örnek dışında eserin hemen hemen her bölümünde Atatürk'e ve kurduğu cumhuriyete övgülerin yer aldığı tespit edilmiştir.

Eserin altıncı bölümü “Almanca Konuşan Mülteciler Kimlerdi?” (s.73-110) başlığını taşımaktadır. Yazar bu bölümün başlığını neden seçtiğini şu cümlelerle belirtmektedir:

“Bilinçli olarak Alman değil de Alman dili konuşan mültecilerden söz ediyorum. Çünkü daha önce değindiğim gibi, Almanların yanında Avusturyalılar ve eski Avusturya-Macaristan kraliyet monarşisine dâhil olan ve Almanca konuşan diğer halk gruplarına mensup kişiler de sözü edilen zaman süresi içinde Türkiye'de çalışmakta idiler.” (s.73)

Bu bölümde Almanya'dan Türkiye'ye göç eden diğer bilim insanlarının ve sanatçıların yaşam öyküleri yer almaktadır. Neumark'ın onlarla kurduğu ilişkilerden edindiği gözlemler anlatılmaktadır. Bu bölümün devamı niteliği taşıyan kısım ise “Politikacılar, Uygulamacılar ve Sanatçılar” (s.111-124) başlığıyla kaleme alınmıştır. Eserin müellifine göre *“Türkiye mültecilerini dar anlamda sadece bilim adamları oluşturuyordu. Onların arasında, Boğaziçi'nde sığınma yeri arayıp bulmadan önce (ülkelerinde) politikacı, uygulamacı veya sanatçı en çok müzisyen olarak çalışmış bir dizi insan vardı. Ve bunların sayıları o kadar çoktu ki...”(s.111)* cümleleriyle belirtilmektedir.

Bu kısımda yazar bilim insanları dışında kalan Alman seçkinlerin Türkiye’deki durumlarını irdelemektedir. Özellikle bu iki bölüm, mülteci bilim insanları ve Alman seçkinler üzerine yapılacak siyasi tarih çalışmaları için oldukça önemli bir referans oluşturmaktadır.

“Çalışmalarımız Başlıyor” (s.125-142) başlığı eserin sekizinci bölümüne aittir. Bu bölümün ana temasını, Neumark’ın dil öğrenme ve ders anlatma ya da yabancı kaynaklara ulaşma konusunda yaşadığı sorunlar oluşturmaktadır. Bununla birlikte Türkiye’de kütüphanelerin ve kütüphaneciliğin gerçek anlamda kurulamamış olmasının yarattığı sorunlara değinilmektedir. Gene eserin müellifi tarafından üniversite reformunun uygulanması esnasında karşılaşılan zorluklarla ilgili oldukça önemli tespitlere yer verilmektedir. Bir sonraki bölüm “Öğrenciler ve Profesörler” (s.143-150) başlığı ile oluşturulmuştur. Neumark bu bölümde Türk öğrenci yapısına ve talebelerin, akademisyenlere olan tutumlarını değerlendirmiştir. Üniversitede sınav sistemine eleştiriler getirilmiştir.

Kitabın “Türkiye Cumhuriyeti: Atatürk’ün Önderliğinde Yeni Amaçlar ve Kurumlar” (s.151-166) başlığını taşıyan bölümü ise Neumark’ın Türkiye’nin siyasi yaşamı hususundaki önemli gözlemlerini paylaştığı bölümdür. Bundan dolayı eserin en dikkate değer kısımlarından biri olarak ifade edilebilir. Eserin müellifinin Atatürk’ün temel dış politika anlayışını ve devlet yönetimine bakışını iyi bir şekilde özetlediği ve okuyucusuna aktardığı görülmektedir. Yazar, ayrıca İsmet İnönü, Celal Bayar, Adnan Menderes, Cemal Gürsel, Fahri Korutürk, Süleyman Demirel, Bülent Ecevit, Nihat Erim gibi Türk siyasi tarihine damgasını vurmuş liderler hakkındaki gözlemlerini de okuyucuyla paylaşmaktadır.

Eserin on birinci bölümü “Türk Makamları, Özellikle Polis ve Mahkemeler” (s.167-178) başlığıyla kaleme alınmıştır. Bir sonraki bölümün başlığı “Mülteciler ve ‘Üçüncü İmparatorluğun’ Türkiye’deki Resmi Temsilcilikleriyle İlişkileri” (s. 179-186)’dir. Yazar, bu iki bölümde Alman konsolosluklarında ve Türkiye’deki kamu kurumlarında yaşadığı hayli ilginç tecrübelerini okuyucuyla paylaşmaktadır.

“Üniversite Dışındaki Yaşantı” (s.187-198) başlıklı bölüm eserin on üçüncü kısmını oluşturmaktadır. Eserin müellifine göre üniversite dışında mültecilerin yaşamları, kişilerin eğilim ve mizaçlarına göre değişiklik göstermektedir. Mültecilerin büyük kısmının, zamanlarının çoğunu, sıklıkla Alman arkadaşlarıyla ya da diğer mültecilerle birlikte geçirdikleri belirtilmektedir.

Eserin bir diğer önemli bölümü “İkinci Dünya Savaşında Türkiye” (199-216) başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Neumark izlenimleri doğrultusunda, İkinci Dünya Savaşı süresince Türkiye’nin izlediği tarafsızlık siyasetini, Almanya ile olan ilişkilerini, savaşın getirdiği ağır ekonomik ve sosyal sorunları ve bu meseleler karşısında hükümetin aldığı önlemleri aktarmaktadır. Bölümün devamı niteliğinde olan “Üçüncü İmparatorluğun Sonu- Dünya Savaşının Sonu” (s.217-222) başlıklı kısım yer almaktadır. Bu bölümde savaşın hemen ardından Almanya’nın ve Neumark’ın Almanya’da kalan yakınlarının durumu özetlenmektedir.

Eserin on altıncı bölümü “Geriye Dönüş veya Başka Yere Gidiş” (s.223-244) başlığıyla kaleme alınmıştır. Neumark’ın burada önemli bir tespiti bulunmaktadır. “...İçimizden geriye dönmesi mümkün olan hiç kimse çöküşten önce Almanya’ya dönmedi. Dikkati çekmeye değer bir nokta daha var ki, o da savaştan kısa bir süre önce veya sonra da olsa Türkiye’deki görevlerini bırakarak Amerika’da görev alanlardan hiçbirinin eski vatanlarına dönmedikleridir...”. (s.223) Eserin müellifi kitapta bahsi geçen bilim insanlarının birçoğunun (Amerika’ya gidenler hariç) savaş sonrası Almanya’ya veya geldikleri ülkelere geri döndüklerini belirtmektedir.

Eserin bir sonraki bölümünün başlığı “Geriye Bakış: Almanca Konuşan Mültecilerin Türk Kültür ve Ekonomi Yaşamı Üzerindeki Etkisi” (s.245-260)’dir. Bu bölümde Türkiye’ye göç etmek zorunda kalan Alman bilim insanlarının ve seçkinlerin Türkiye’nin eğitim, kültür ve ekonomik hayatına olan etkilerine değinilmiştir. Ayrıca Neumark, genel olarak Alman bilim insanlarının ve seçkinlerin Türkiye’ye olan etkilerini kısaca irdeledikten sonra, özel olarak kendi katkıları üzerinde durmaktadır.

Kitabın son bölümünü “O Günkü ve Bugünkü Türkiye” (s.261-272) başlığıyla kaleme alınmıştır. Yazar, bu bölümde 1933 yılından 1950’lerin başına kadar yaşadığı Türkiye’yi, 1970’lerin Türkiye’siyle kıyaslamaktadır. Bu dönem, özellikle ekonomik ve mali açılarından değerlendirilmekte, enflasyon ve dış borç sebebiyle Türkiye’nin, Osmanlı döneminde olduğu gibi ekonomik ve siyasi bağımsızlığını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı vurgulanmaktadır.

Eserin genel değerlendirilmesi yapıldığında birkaç nokta dışında bilimsel kıstaslara uygun bir hatırat için yeterli sayılabilecek nesnelliğe sahip olduğu söylenebilir. Eserin önemli bir bölümü daha çok yazarın hayatını etkileyen kesitlerden oluşmasına rağmen satır aralarında yer alan anekdotlar, dönemin koşullarının daha iyi kavranmasına olanak sağlamaktadır.